

De prijs van alles, en de waarde van niets

NUT, NOODZAAK EN URGENTIE VAN HET WERKEN AAN WAARDEN

Leo P.F. van de Voort

Warden Press

Voor Harin

‘Le plaisir peut s’appuyer sur l’illusion,
mais le bonheur repose sur la réalité’

Nicolas Chamfort, Maximes (1795)

‘You don’t miss your water
Till the well runs dry’

William Bell (1961, Stax Records)

Deze bundeling draag ik met diep respect en groot plezier op aan
Prof. Harry Kunneman (Universiteit voor Humanistiek), inspirator,
stimulator, reflector, promotor.

Colofon

Eerste druk januari 2017

© Leo P.F. van de Voort

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Omslagillustratie: Shout, Alessandro Gottardo (o.a. voor The New Yorker)

Grafische vormgeving: CatchyDesign | Petra van der Lem

Co-uitgever: Warden Press

Druk: New Energy Drukwerk

ISBN

Inhoudsopgave

Voorwoord ‘Verstrooid lezen’	7
Inleiding	11

Nut

Zelfrespect uit bevragende verwondering	21
Markt	25
De opstand der horden	29
Geluksmachine (1)	33
Geluksmachine (2)	34

Noodzaak

Zie de mens (‘Birdman’)	39
‘Saddle up and head somewhere else’	42
Geweten is een voortdurende menselijke oefening	44
Ziel en moraal	49
Een ‘dialectiek van het geluk’	51

Urgentie

Europa	59
Perverse prikkels en de menselijke maat	61
Mentaliteit	65
Afboeken of ingeven?	67
De hartstocht van het denken	69
Hoopvol Humanisme	73
#samen	74
Integriteit	77
Systeem, risico, mens	79
Idealisme en gemoedsrust (1)	81
Idealisme en gemoedsrust (2)	83
‘Till your well runs dry’	85
‘Europeana’, een desastreuus hoopvol boek	87

Courage and Complexity: a new Paradigm for Leadership	103
---	-----

Epiloog	117
---------------	-----

‘Verstrooid lezen’

Vooropgesteld, dit voorwoord én deze bundel gaan níét over politiek. Ooit las ik over Frits Bolkestein en Geert Wilders: ‘...een adelaar kan wel laag vliegen, maar een kip nooit hoog’. Het gaat hier meer om wat kippen en adelaars beweegt.

Vroeger, vroeger geloofden we nog in toekomst. Technologie zou de wereld gaan veranderen en hoe geweldig was dat! En nu hééft de technologie de wereld veranderd en waar geloven we dus in? In de echtheid van het verleden, in traditionele authenticiteit. We zoeken houvast in ‘de droom van echt’. Het treurige resultaat van de authenticiteitsgolf is een sterke vermommingscultuur. Het boerenbrood is niet aan te slepen, uit de broodfabriek. De *Hurry Curry Foodtruck* verkoopt echte oosterse waar, van Conimex. Bier is ambachtelijker dan ooit, uit de high tech biotechnologische back office. Enz.

Het wereldbeeld waarmee ik opgroeide was op de Verlichting én op de gruwelen van twee wereldoorlogen gebaseerd – een afgedwongen droom van vooruitgang, toenemende gelijkheid en rechtvaardigheid. Deze droom was eerder een uiting van geloof, hoop en een streven dan een rotsvaste toekomstvoorspelling. Immers, was het niet teveel gevraagd? Was niet de mens de mens een wolf? Was het eigen geloof niet de enige superieure waarheid? Hoeveel empathie werd er opgebracht voor de écht zwakkeren? Goede vragen.

De kracht zit in de twijfel. Wanneer humanisme te zeker van zichzelf wordt, wordt het onherroepelijk naïef. En roept het overweldigende tegenkrachten op: het Amerika van Trump, het Turkije van Erdogan, het Rusland van Poetin, het Verenigd Koninkrijk van Nigel Farage en Boris Johnson, en het Nederland van Geert Wilders. Hypocrisie verpakt als idealen uit het verleden.

Komt er een einde aan het wereldbeeld zoals ik het ken?

Humanisme is nooit een gelopen race. Domweg omdat het deels tegen de menselijke natuur zelf ingaat. Het moet bij voortdurend worden bevochten. In die strijd zit de schoonheid van de mens, een *existentieel* elan.

Links (of de sociaal-democratie, om het probleem wat groter dan de PvdA te maken) is nog steeds op zoek naar de waarheid achter de werkelijkheid, en hoopt in die zoektocht het goede in de mens aan te treffen. Zo zei Emile Roemer (SP) eens in *HP/De Tijd*: 'Ik heb een positief mensbeeld. Ik ga uit van de goedheid van de mens. Je leeft niet voor jezelf, maar ook en vooral voor de ander'. Hier zoekt men naar waarde(n).

Populistisch *rechts* (en is er nog een ander rechts?!) dealt al tijden met de werkelijkheid achter de waarheid – het overgrote deel van de wereld, en dat kan links zich moeilijk voorstellen, gaat uit van het beginsel 'ik ben jou niets verschuldigd'. De wereld wordt niet steeds meer Nederlands (toen we nog links gidsland waren), Nederland wordt onvermijdelijk steeds meer zoals de rest van de wereld. Hier kent men de prijs.

De kwade trouw lijkt mij een cruciale ontdekking voor zoekend links, of de tastende sociaal-democratie.

Het beginsel is daar nog altijd: de mens is goed. De rest van de wereld gaat uit van kwade trouw. En de rest van de wereld is geen lid van de PvdA (of links of de sociaal-democratie).

Het constant beschuldigend blijven wijzen naar het (neo)liberalisme is niet constructief en weinig productief. Dan valt er nog veel te herbronnen. Het rozige linkse wereldbeeld van goede mensen en slechte omstandigheden, dat deugt niet (of is ten minste ontoereikend). Kwade trouw bestaat, slechte mensen ook. Fraude en oplichterij bestaan – ook zonder directe aanleiding, of behoefte om een brood.

Het belangrijkste verwijt dat je de naoorlogse bestuurlijke elite kunt maken is dat men het 'verlichtingswereldbeeld' heeft uitgedragen zonder uiteindelijke *innerlijke* overtuiging. Men heeft het als het ware gebureaucratiseerd. En vermarkt. Dat kost draagvlak. En staat mijlenver af van *vitaal* elan.

Humanisme moet begeren zijn. Geen schoonheid zonder begeerte. Begeerte die ons aanraakt, die ons elkaar laat raken. Over alle grenzen heen.

Vanuit die onderkenning kan er een heel andere, productieve visie ontstaan, met appellerende verhalen. Over samenleving en persoonlijke ruimte. Over veiligheid en criminaliteit. En solidariteit. Over prijs én waarde. Maar alleen dan.

‘Kitsch’, schreef Milan Kundera, ‘doet twee tranen na elkaar vloeien’. De eerste traan is er voor de door omstandigheden geperverteerde goede mens. De tweede traan vloeit om de eerste: kijk ons eens met z’n allen huilen voor de geperverteerde goede mens.

Links moet geen kitsch worden.

Daar waar rechts al hypocriet is.

Kitsch en hypocrisie roepen onheil over ons af – zij zijn buitenkant, met woorden als watten of kiezelstenen; ze raken nauwelijks of ketsen af. Ze bezitten beide de pathologische onmacht om begeerte te scheiden van bezitsdrang.

Beide nemen het innerlijk eigene af, en gaan voorbij aan de twijfel, vooruitgang, de hoop, de mens.

Woorden moet verlokken, naar binnen trekken en de kern blootleggen van wie we zijn. Om te kennen en gekend te worden.

‘*Verstrooid schrijven*’ is de manier waarop je het woord als aas gebruikt: het woord waarmee je opvist wat geen woord is. Wanneer dat niet-woord – dat woord dat tussen de regels staat – bijt, heb je iets geschreven. Zodra je hebt gevangen wat tussen de regels staat, kun je opgelucht het woord weggooien.

Vangen en weggooien – dat wordt hier beoogd.

En dan weer door.

Meer samen dan ooit.

L.L. Stegman

Utrecht, November 2016

Inleiding

‘Een cynicus kent de prijs van alles en de waarde van niets’ – een uitspraak (inzicht?!) die terugvoert tot Oscar Wilde (1854-1900) in zijn prikkelende *The picture of Dorian Gray* (1891).

Het stelt tegenover ‘prijs’ andere waarderingsgronden als welzijn, normen en geluk. Cynisme is niet een stijlfiguur (zoals ironie, of sarcasme) maar juist een *houding* die iemand heeft. Een cynisch persoon is wantrouwig tegenover de goedheid en oprechtheid van een ander of een groep. Het komt vaak voort uit teleurstellingen – die niet meer worden gerelativeerd.

Probleem is dat een zeker cynisme ‘street-wise’ maakt, en het daarmee een *conditio sine qua non* lijkt om in een harde samenleving te overleven. Cynisme zorgt ervoor dat dat wat op het pad komt aan verandering, vernieuwing, verfrissing – al voordat het een kans krijgt – in de kiem wordt gesmoord. Het is in de aard *stagnerend*.

Het onderscheid tussen het functionele humanisme en het destructieve cynisme ligt besloten in het motief en in de koppeling aan relativeringsvermogen, zelfinzicht en positieve verbondenheid met de samenleving.

Humanisme houdt onze samenleving alert ten aanzien van machtsmisbruik, hypocrisie, vooroordeel, hysterie en incompetentie.

Robuust en weerbaar

Nassim Nicholas Taleb heeft, in 2007, naam gemaakt met ‘*The Black Swan; The Impact of the Highly Improbable*’ – een zwarte zwaan is een gebeurtenis waarvan de kans dat die zich voordoet heel klein is, maar waarvan de impact ongenadig groot is. In een onvolkomen wereld.

Er zijn twee oorzaken voor onze hedendaagse kwetsbaarheid: een overdreven wens tot optimalisatie en een gevaarlijk vertrouwen in ons vermogen risico’s goed in te schatten.

Mensen baseren zich liever op verkeerde voorspellingen dan te leven zonder voorspellingen.

Robuustheid is een (het?!) antwoord op zwarte zwanen, robuustheid kan tegenslagen opvangen door kwetsbaarheid te verminderen. De crux van robuustheid is niet dat we elk onheil uitbannen (of in de illusie leven dat te doen), maar dat we onze weerbaarheid vergroten.

Sommige zinnen zetten zich vast in je hoofd.

Uit de verzamelde brieven van Saul Bellow: *'We may not be strong enough to live in the present'*. Een zin, geschreven in 1952, met verbazingwekkend veel resonans. Ook nu is het heden te dwingend, te dreigend. Links en rechts wordt weggekeken; er wordt gesimplificeerd, nostalgisch gedroomd, feiten worden ontkend of weggestopt.

Identiteit, hier en nu

Dat een klein landje te midden van grote krachten als globalisering en immigratie op zoek is naar zijn identiteit is even voorspelbaar als begrijpelijk. Maar als die zoektocht opzichtig populistisch wordt, dan wordt elke invulling al snel symboolpolitiek, met nadruk op het kleine, het nabije, het overzichtelijke. Het wordt een ziekte, en dat is de paradox, waar steeds meer mensen zich wel bij voelen.

We leven in een tijd van stereotypering. Voor de populist bestaat de bevolking uit twee homogene en normatieve groepen: een corrupte elite en een puur en goed volk. De elite introduceert, ten eigen bate en morele superioriteit, nieuwe impulsen en culturele verrijking, het volk eist onmiddellijke en volledige integratie.

De populist stelt dat eigenlijk alle problemen in de wereld worden veroorzaakt door immigratie: al het slechte komt van buiten. Laat staan dat je daar veel rekening mee moet houden. En nog veel liever: geen rekening. De Brexit-uitkomst is er een onthutsende illustratie van.

De gedachte dat 'onze cultuur' voor altijd vast staat is bespottelijk. Een oprecht geloof in 'westerse waarden' – het complex van rechten en vrijheden zoals die zich hier over eeuwen heeft ontwikkeld – hoeft niet te betekenen dat een deel van 'het volk' zichzelf gaat beschouwen én gedragen als het middelpunt van het heelal.

Zo dichtte W.B. Yeats (1865-1939): *'The centre cannot hold (...) the best lack all conviction, while the worst are full of passionate intensity'*.